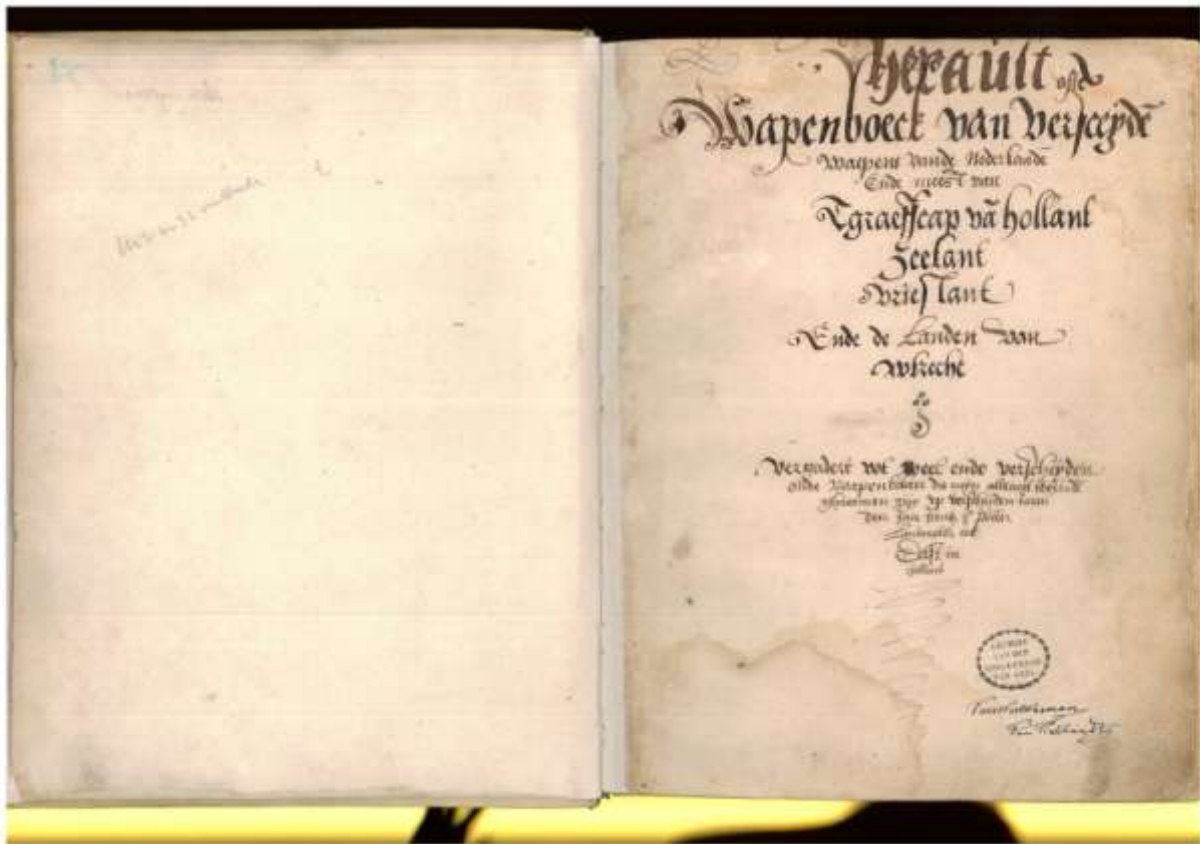

Een wapenboek uit 1560 van Jan Jansz. Potter, notaris en landmeter te Delft
(Gepubliceerd in *De Nederlandsche Leeuw* 126 (2009), p. 23-27)

Afb 1

Sinds 1827 berust ter secretarie van de Hoge Raad van Adel het archief van de Chambre Héraldique, dat in de zeventiende en achttiende eeuw in Brussel is gevormd.¹ Het bevat onder meer door Zuid-Nederlandse wapenherauten verzamelde en overgeschreven genealogieën, die als referentiekader dienden voor adelsverzoeken in de Zuidelijke Nederlanden tijdens het Habsburgse bewind.² Om deze reden wordt het ook wel aangeduid als Oostenrijks Archief of, meer naar de inhoud, Archief van de Belgische Heraldieke Kamer.

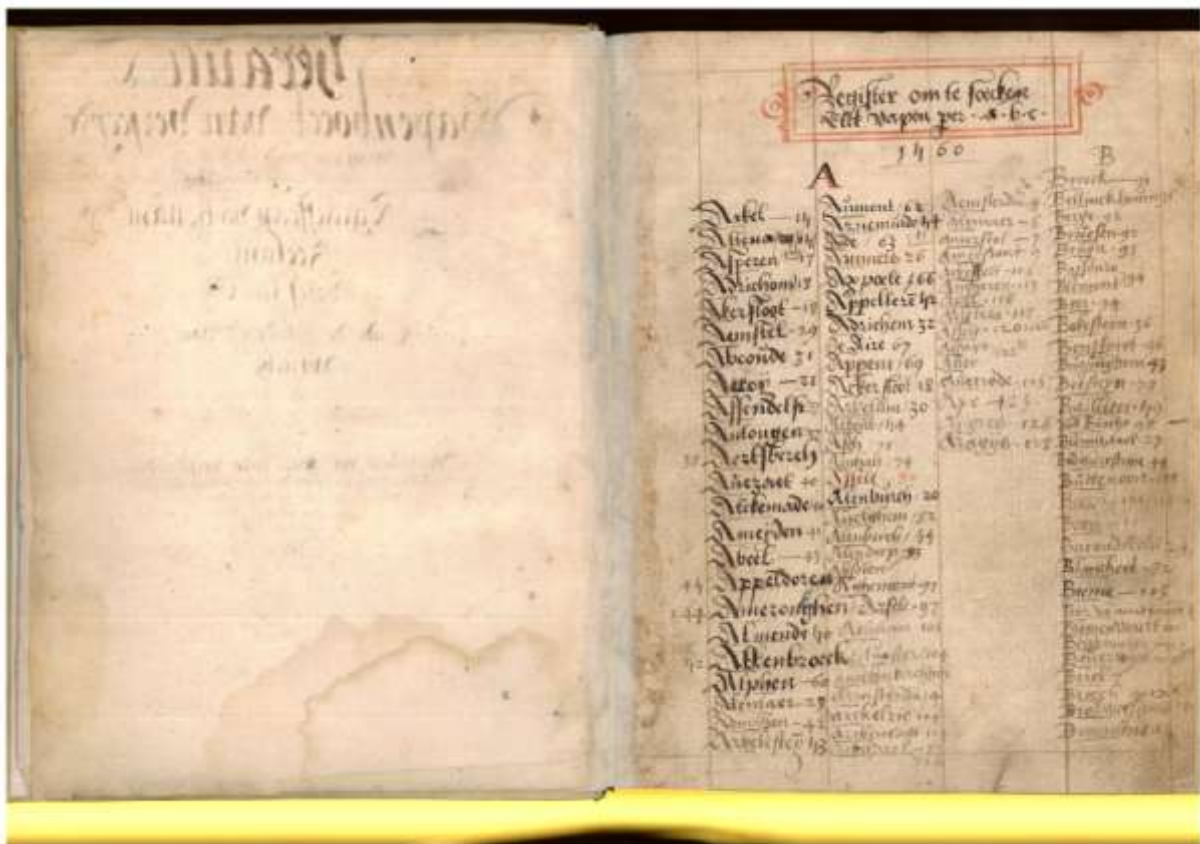
Na de oprichting in 1815 van het Koninkrijk der Nederlanden, waartoe ook de Zuidelijke Nederlanden behoorden, was het van groot belang om deze bron van informatie ter beschikking te krijgen van de een jaar eerder ingestelde Hoge Raad van Adel.³ Dit had echter veel voeten in de aarde omdat het archief in 1794 wegens internationale spanningen van Brussel naar het Oostenrijks Gouvernement in Wenen was overgebracht en het daar nog steeds verbleef. Twaalf jaar onderhandelen resulteerde in een daadwerkelijke overdracht die werd begeleid door de Nederlandse gezant te Wenen Gerrit Carel baron van Spaen (1756-1841). De tien kisten archief werden half december 1826 vanuit Wenen eerst per rijtuig

¹ M.J.H. de Bruyn van Melis- en Mariekerke, Hoge Raad van Adel, in: *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie* 10 (1956), p. 25.

² Eén van de laatste geslachten, dat op grond van een adelsverlening door de (Oostenrijkse) soeverein van de Zuidelijke Nederlanden werd ingelijfd in de Nederlandse adel is Von Devivere. Vergelijk: *Nederland's Adelsboek* 89 (2000-2001), p. 580-585.

³ Op basis van het in het archief van de Chambre Héraldique aanwezige handschrift van Jean Carpentier (1655) over de Kamerijkse adel (inv nr. LXVII) werd Hendrik Six van Hillegom in 1841 ingelijfd in de Nederlandse adel. Eerst later zou blijken dat de stamreeks niet bewijsbaar is terug te voeren tot de adellijke naamdragers in 'de Cambresis'. Vergelijk: *Nederland's Adelsboek* 44 (1951), p. 304 e.v.

vervoerd, vervolgens verscheept naar Frankfurt en vandaar naar Keulen en Rotterdam. Het transport kwam een maand later in Den Haag aan, maar had in Duitsland enige vertraging opgelopen omdat abusievelijk Brussel als eindbestemming was opgegeven. Alle declaraties van de vervoerders en de (concept) bedankbrief van de Raad aan de minister van Buitenlandse Zaken Verstolk van Soelen voor zijn goede zorgen zijn nog aanwezig.⁴ De vreugde was echter van korte duur, want de Belgische Opstand had tot gevolg dat als uitvloeisel van het Scheidingstractaat (1839) met België alle stukken die op de Zuidelijke Nederlanden betrekking hadden, moesten worden afgestaan. In 1843 tekenden de twee commissarissen, W.H.J. baron van Westreenen van Tiellandt (1783-1848) namens Nederland en F.C.L. Donny namens België de overeenkomst waarbij het archief van de Chambre Héraldique volgens een opgemaakte inventaris werd gesplitst.⁵ Kort daarna heeft de toenmalige secretaris van de Hoge Raad van Adel, R.A. baron van Hoëvell van Nijenhuis (1810-1888), een inventaris gemaakt van het Nederlandse deel. Hij hield daarbij de nummering in Romeinse cijfers aan.⁶

Afb 2

Een bijzonder handschrift dat bij dit Noord-Nederlandse gedeelte van het archief van de voormalige Chambre Héraldique werd ingedeeld, is een wapenboek dat in 1560 werd vervaardigd door de Delftse landmeter Jan Potter. Van dit fraaie wapenboek weten we door een handtekening en een stempel op de titelpagina van de eerste thesaurier en chartermeester

⁴ Archief Hoge Raad van Adel (HRvA), Den Haag, inv. nr. 91.

⁵ Archief HRvA, inv. nr. 972. Het afgesplitste gedeelte van het archief berust bij de Raad van Adel van het Koninkrijk België, Federale Overheidsdienst Buitenlandse Zaken, Brussel.

⁶ Het archief werd in de twintigste eeuw als onderdeel van de handschriftencollectie 'paars' hernummerd. Thans wordt de laatste hand gelegd aan de reconstructie van de Romeinse nummering zodat het archief weer herkenbaar is als afzonderlijke eenheid. In latere jaren werden nog supplementen ontvangen van de luitenant-generaal P.J. van Stein Callenfels (1912) en het Centraal Bureau voor Genealogie (1974). In 1967 werd een viertal stukken overgedragen aan het Nationaal Archief van Luxemburg (archief HRvA, inv. nr. 376).

van de Hoge Raad van Adel, bovengenoemde baron Van Westreenen, en de Romeinse nummering van baron Van Hoëvell dat het waarschijnlijk de hele gang van Brussel naar Wenen en retour moet hebben meegemaakt.⁷ Geen andere herkomst kan daaraan toegevoegd worden dan die van de maker als ingezetene van Delft. Tot 1989 was ook een landkaart van Potter in de collecties van de Hoge Raad van Adel aanwezig, maar uit niets bleek dat deze eveneens uit het Oostenrijks Archief afkomstig was. De opmeting voor deze kaart van de landerijen bij het Huis ten Dorp onder Schipluiden (tezamen ruim 26 morgen) vond in 1561 onder leiding van Potter plaats in opdracht van jonker Philips van der Spangen.⁸ De kwetsbare kaart, perkament circa 35 x 98 cm., werd in 1989 overgedragen aan het Gemeentearchief Rotterdam, waar deze wordt geconserveerd in de kaartencollectie.⁹

Afb 3

De titel van het wapenboek is lang en informatief: ‘Herault ofte wapenboeck van versceyden waepens vande Nederlanden Ende meest van t graefscap van hollant zeelant vrieslant Ende de landen van wtrecht, vergadert wt veel ende verscheijden oude wapenboken die mijn altemet tehanden ghecomen zijn op verscheijden jaren, doer Jan Janz. z. Potter, Lantmeter tot Delft in hollant’. Daarna volgen elf niet genummerde bladzijden ‘Register om te soecken, Elck wapen per a.b.c. / 1560’, eigenhandig geschreven in meerdere kolommen en de namen alfabetisch. Bij oppervlakkige lezing lijkt het boek een eeuw eerder gedateerd te zijn, maar Potter hanteerde nog de vijftiende-eeuwse ‘5’, die veel weg heeft van het runenteken ‘s’. Na een

⁷ HRvA, archief Chambre Héraldique, inv. nr. XXIX: papier, 26 x 20 cm., in perkament gebonden.

⁸ Philips van Spangen († 1578), heer van Spangen, was getrouwd met Josina van den Bongart (* 1543, † IJsselstein 1597). Zijn nageslacht woonde in de Zuidelijke Nederlanden, hetgeen de enige verklaring zou kunnen zijn voor een eventuele herkomst uit het archief van de Chambre Héraldique. Vergelijk: J.S.F.J.L. de Herckenrode, *Nobiliaire des Pays Bas et du comté de Bourgogne* 4 (Gent 1868), p. 1813.

⁹ Collectie Gemeentearchief Rotterdam, cat. nr. 1989-1768.

aantal bladzijden, waarop met potlood steeds zes lege schildjes per bladzijde zijn getekend, volgen eerst Utrechtse stedenwapens en vervolgens Zeeuwse. De paginanummering begint bij '13' met op die bladzijde een ingeplakte (uitgeknipte) gravure van het Hollandse wapen (de ingekleurde rode leeuw op een gouden veld met (oude) gravenkroon) en daaronder een lijst van dertig graven van Holland van 863 tot 1506 (Dirk I tot Karel II). Vanaf bladzijde 13 verso begint de heraldische hiërarchie. De mythische geslachten Leeuwenhoren, Ouschagen en Burchoren krijgen een aparte toelichting: 'De prince van Leeuwenhoren anders gheseyt groot keijns, daer eerst van ghesproten zijn de coninghen van West Vrieslant, daer van tmeeste dees vanden zelve Lande ghezondeert is int Jaer ons heren driehondert drieende dertich als coninck Rabbou noch regeerde'; 'Ouschaghen plach de heer aldaer in groten renomme te wesen bij tijden van Coninck Ispaert van Westvrieslant ende voeren die van Schagen noch dit tegenwoordighe wapen'; 'Burchhoren int noorden van Schaghen gheleghen plach bij tijden vanden coninghen aldaer een welvarende stadt te wesen ende was in dien tijden een vrij heerlickheid ende is als noch het outste leen vanden grave van hollant dat van hem te lene ghehouden wert ende selven verheer ghewaet met enen Jachoren ende voer hem luijden te voeren een Jachoren van in een velt van zilver ghelijck hier staet'. Daarna volgen de heren van Brederode, Teijlingen, Heusden, Van der Leck, Altena, Putten, Persijn, Wassenaer, Egmont e.a., steeds aangegeven met een hoofdletter 'B(a)' en de toevoeging 'Holl(a)'. De hoofdletter 'R(idd).', die door het hele boek heen voorkomt, staat voor riddermatig en af en toe de 'G' voor graaf. Daaronder staat met een afkorting de herkomst van het geslacht; 'gelder, brab., vlaend.', etc. De afkorting 'B(a)', die soms ook bij geslachten uit andere gewesten staat vermeld, betekent waarschijnlijk baanderheer, die een hogere rang in de ridderlijke hiërarchie aangeeft. De titel baanderheer (soms identiek aan de feodale titel baron) was ontstaan op het slagveld voor aanvoerders van een zelfstandige afdeling, die hun eigen banier voerden. Later had de titel ook wel betrekking op het hogere gezag in bestuurlijke zin voor eigenaars van een hoge en vrije heerlijkheid.¹⁰

Tot en met bladzijde 118 hebben de zes wapens per bladzijde steeds een vierkant kader, waarin ze zijn getekend, maar dit is vanaf bladzijde 118 verso tot het einde van het boek op bladzijde 131 verso niet meer aanwezig. Vanaf bladzijde 121 verso staan er tot het einde bovendien steeds negen wapenschildjes op een bladzijde. Opgeteld komen we op een totaal aantal wapentjes van een kleine 1400, een getal dat in achttiende-eeuws handschrift voorin op het schutblad staat vermeld. Hierbij ingecalculeerd zijn de ontbrekende bladzijden 15, 17, 19, 31, 32, 36, 78 en 83 (samen goed voor 96 wapens). Deze bladzijden zijn niet verdwenen, maar meestal is – in tegenstelling tot de rest van het boek – de keerzijde van een enkele bladzijde per vergissing doorgenummerd.

Over de samensteller is niet veel meer bekend dan uit zijn nagelaten werk zichtbaar is. Er is noch een geboorte- noch een sterfjaar van Jan Jansz. Potter bekend. Zijn eerste werk is het hier besproken wapenboek. Hoewel hij zich al eerder op een kaart notaris noemde, komt hij eerst vanaf 1567 voor in het admissieregister van het Hof van Holland, maar er zijn geen protocollen van hem bewaard gebleven. Zijn laatste kaart dateert uit 1590; kort daarna werden een nieuwe landmeter van Delfland en twee nieuwe notarissen in Delft benoemd. Op grond daarvan wordt aangenomen dat hij in dat jaar is overleden.¹¹

Het volgende kan nog over zijn persoonlijk leven worden gereconstrueerd. Op 17 december 1562 benoemden dijkgraaf en hoogheemraden van Delfland Jan Jansz. Potter, poorter van

---

¹⁰ Antheun Janse, *Ridderschap in Holland; portret van een adellijke elite in de late middeleeuwen*.

Adelsgeschiedenis 1 (Hilversum 2001), p. 83-87. Hierin is een bladzijde afgebeeld uit het Wapenboek Beyerens (1405), waarop de wapens van de baanderheren ter onderscheiding een kleine banier rechtsboven het schild voeren.

¹¹ E. Wiersum, De 16de-eeuwse landmeter Jan Potter en zijn werken, in: *Tijdschrift Kon. Ned. Aardrijksk. Genootschap*, 2^e serie, XXVIII (1911), p. 602-627, en LI (1934), p. 207-215.

Delft, tot landmeter en een dag later werd hij beëdigd. Hij blijkt in dezelfde tijd en in gelijke functie ook in dienst te zijn van het hoogheemraadschap van Schieland.¹² In de genealogische literatuur komen twee dochters voor, die aan Delftse vroedschapsfamilies blijken geparenteerd te zijn. Geertruijt Jansdr. Potter, geboren uit zijn huwelijk met Grietjen Pietersdr., maakte op 18 juni 1551 huwelijksvoorwaarden met de Delftse poorter Jan Mattheusz., die brouwer van beroep was.¹³ Laatstgenoemde komt als Jan Onderwater voor in de kwartierstaten van Delftse vroedschapsleden en had een dochter Aagje die met de korendrager Arend Antonisz. van Putvliet (begr. Delft 22 aug. 1621) trouwde.¹⁴ Een zoon Mattheus Onderwater was getrouwd met Cornelia van Melisdijk (1561-1640).¹⁵

Barbara Jansdr. Potter, die vóór 1580 met Willebort Adriaensz. van Spieringshoek was getrouwd, was waarschijnlijk geboren uit het tweede huwelijk van de cartograaf, waardoor een link gelegd kan worden met de Potterclan die rond 1600 in de doop-, trouw- en begraafboeken van Delft voorkomt.¹⁶ Arien Willeboorts, waarschijnlijk identiek met Adriaen Willebortsz. van Spieringshoek (1580-1639; in 1622 getrouwd met Aaltje van der Graaff), de zoon van Barbara Potter, was in 1620 getuige in Delft bij de doop van een Willeboort, zoon van Jan Theunisz. Potter en Maertje Willemsdr. Deze Jan Theunisz. Potter lijkt een zoon te zijn van Anthonis Jansz. Potter, begraven Delft (Oude kerk) 6 nov. 1604, die te Delft op 18 september 1580 met Lijntje Jansdr. was getrouwd.

De naam Anthonis (Teunis) doet vermoeden dat hij en Barbara kinderen waren uit het tweede huwelijk (vóór 1560) van de cartograaf met Aafje Anthonisdr. van Dijk (dochter van Anthonis Dirksz. van Dijk en Alijt Corssendr. van Vliet van der Woert). Op 27 maart 1572 verklaarde Jan Jansz. Potter, notaris en gehuwd met Aefgen Anthonisdr., 34 pond vlaams schuldig te zijn aan Adraentgen Ariensdr., weduwe van Frans Pietersz. van Ouwerschie, korenkoper te Delft, dat door hem was geleend.¹⁷

Opmerkelijk is dat van Potter nog een tweede wapenboek bekend is. Dat wapenboek zou eveneens uit 1560 stammen.¹⁸ Het bevindt zich in de handschriftencollectie van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag en blijkt een iets latere kopie te zijn, die bovendien is aangevuld. De band, die dezelfde omvang heeft, wordt tussen 1600-1610 gedateerd en moet dan na het overlijden van Potter zijn gemaakt.¹⁹ De nummering van de bladzijden is nog rommeliger dan bij het origineel. In de eerste plaats loopt deze op de keerzijden door maar is in het begin onnauwkeurig. Halverwege het boek worden bovendien honderd bladzijdennummers overgeslagen: na bladzijde 147 volgt 248. Tot en met bladzijde 316 is sprake van contemporaine nummering, daarna volgt latere potloodnummering eindigende met 384. Het boek is iets dikker dan het origineel want gecorrigeerd bevat het ongeveer 284 bladzijden, terwijl het origineel ongeveer 240 bladzijden telt. Beide ingebonden handschriften

---

¹² C. Postma, *Het Hoogheemraadschap van Delfland in de middeleeuwen 1289-1589* (1989), p. 139/140 (oud-archief Delfland, inv. nr. 31, f. 135r. en vso.). Uitgaande van zijn benoemingsdatum zou de hiervoor genoemde kaart van het Huis ten Dorp onder Schipluiden (opgemeten 28 april 1561) eerst twee jaar later zijn getekend: 'ende de caerte daarvan ghemaect bij mijn Jan Potter gheswore Lantmeter van Delfflant etc.'

¹³ *Ons Voorgeslacht* 26 (1971), p. 288/289, en *Nederland's Patriciaat* 63 (1977), p. 175.

¹⁴ *De Ned. Leeuw* 40 (1922), k. 291, en 125 (2008), p. 135 (als: Van Puffvliet).

¹⁵ *Idem* 32 (1914), k. 331.

¹⁶ *Ibidem*, k. 323.

¹⁷ *Ons Voorgeslacht* 44 (1989), p. 519.

¹⁸ P. Ratsma, De landmeter Jan Jansz. Potter. De topografie van Rotterdam en omgeving in de tweede helft van de zestiende eeuw, in: *Holland* 7 (1975), p. 301-321. Ter gelegenheid van de 750-jarige bestaan van de commanderie Maasland van de Ridderlijke Duitse Orde Balije van Utrecht werd in 1991 het in 1570 door Potter vervaardigde kaartboek van de landerijen te Maasland in facsimile (door M.A. Alewijn e.a.) uitgegeven. Zie voor een recente bespreking door Jacques Moerman van Potter's kaartboek van de bezittingen van het Oude en Nieuwe Gasthuis in Delft: *Historisch Jaarboek Westland* 18 (2005) en 19 (2006).

¹⁹ Koninklijke Bibliotheek, Den Haag, hs. 135 D39: papier, 25,5 x 20 cm, in perkament gebonden.

bevatten lege bladzijden: in het originele voorin (ongenummerd), in de kopie de bladzijden 317-340.

Afb4

Het kopieboek is geschreven in een regelmatig vroeg zeventiende-eeuws handschrift. Het titelblad vermeldt letterlijk dezelfde tekst met als aanvulling het jaartal 1560. Het alfabetisch register is achter in het boek geplaatst (blz. 341-384) met het opschrift: 'Register van de hier voorestaende wapens met coleuren afgeset, staende yder op zijn folio als volcht'. Een deel van dit opschrift staat op de rug van de perkamenten band: 'Wapenboek met couleuren afgeset'.

Tot en met bladzijde 145 zijn de werken grotendeels identiek, al zijn de wapentekeningen in het kopieboek wat vlakker, maar wel duidelijk door één hand getekend en van opschriften voorzien. De bladzijden 248-316 bevatten de wapens van Europese vorsten en landen, die van een aantal grafelijke families (waaronder Oranje en Nassau), van steden en gewesten en ten slotte nog van Zuid-Nederlandse geslachten. Ook hier ontbreekt het potloodkader waarin de schildjes zijn geplaatst, maar het aantal van zes per bladzijde wordt volgehouden. De wapens op deze laatste zeventig bladzijden zijn niet – althans niet in deze volgorde – terug te vinden in het origineel en kunnen als een eigentijdse toegift van de anonieme samensteller worden beschouwd. Bij vergelijking van de twee werken is het aardig om te constateren dat de ingeplakte gravure van de lijst met de namen, jaartallen alsmede het wapen van de graven van Holland door de kopiïst in zijn kenmerkende hand is overgeschreven. Ook de wapengravure is, zij het niet heel fraai, nagetekend en ingekleurd. Over de herkomst van het kopieboek is evenmin iets bekend.

Van de productieve kaarttekenaar Potter is geen ander heraldisch werk bekend dan het boek uit 1560, waarmee hij voor het eerst als kunstenaar in de openbaarheid trad. Toch blijkt uit de schaarse genealogische gegevens dat het geen jeugdwerk is geweest en hij eerst op latere

leeftijd tot landmeter werd benoemd. Eenmaal aangesteld lijkt hij zijn heraldische kennis definitief ingeruild te hebben voor cartografische deskundigheid.

MR. E.J. WOLLESWINKEL

Afbeeldingen

Afb. 1. Titelblad wapenboek Potter, 1560

Afb. 2. Register wapenboek Potter met datering (1560)

Afb. 3. Mythische wapens (f. 13v.) en baanderheren (f. 14)

Afb. 4. Wapens Potter (van der Loo) e.a. (f. 44v. en 45)

Afb. 5. Huis ten Dorp onder Schipluiden door Jan Potter 1561 (GA Rotterdam, 1989-1768, detail)

Afb. 6. Legenda plattegrond Huis ten Dorp door Jan Potter, 1561 (GA Rotterdam, 1989-1768, detail)